

VIT MOT RÖD

UPPSATS OM DEN SVENSKA PRESSENS REAKTIONER PÅ DET FINSKA INBÖRDESKRIGET 1918

AV DAVID PALME

INLEDNING

Det är nu blott några veckor kvar till den 6 december 1997, dagen då den självständiga finska nationen fyller åttio år. Det kommer att firas med stor pompa och ståt i vårt östra grannland, och även här i Stockholm. Ytterligare några veckor senare, den 27 januari 1998, är det på dagen åttio år sedan det finska inbördeskriget bröt ut. Den dagen kommer garanterat inte att firas, eller ens uppmärksammas nämnvärt. Inbördeskriget är ett avsnitt i den finska historien som både de vitas och de rödas arvtagare vill glömma och gömma. Ett skäl är att både vita och röda begick allvarliga brott, brott av det slag som vi idag kallar krigsförbrytelser. Finland 1918 hade sitt Grosnyj, sitt Srebrenica och sitt Stupni Do. Dess namn var Suinula, Harmoinen, Länkipohja, Tammerfors och många, många fler.

Socialdemokraterna vill kanske framför allt slippa tänka på att de 1918 i sin navitet var nära att kasta in Finland bakom järnridån. För de borgerliga är det obehagligt att påminnas om hur de besegrade röda behandlades i fånglägren. Få vill

att det gamla hatet ska blossa upp igen. Men trots att risken för ett nytt finskt inbördeskrig bör vara lika med noll, verkar ändå många människor vara paniskt rädda för det onda året 1918.

Varför är då 1918 så tabubelagt? Borde inte en historieprofessor som Heikki Ylikangas kunna skriva en bok om händelserna, utan att folk blir hysteriskt upprörda? Det måste ju finnas fler skäl än de jag redan nämnt. I USA händer det ibland att unga män klär sig i blå och grå uniformer, går ut på ett grönt fält och utkämpar ett låtsasslag, allt för att högtidlighålla minnet av det inbördeskrig som på 1860-talet resulterade i 600 000 amerikaners död. Amerikanerna tycks inte vara det minsta rädda för sin historia, trots att den dryper av blod och är fylld av något så infekterat som rasmotsättningar. Varför är det så annorlunda i Norden?

Det beror knappast på bristande historieintresse. Med spänning tänker vi oss tillbaka till de stora kungarnas svunna dagar. Men rädslan för att fira minnet av Gustav II Adolf och Karl XII tycks vara kompakt utanför den yttersta högerens kretsar. Det verkar inte vara lika känsligt att minnas Gustav Vasa, och

han var ändå en mycket kontroversiell härskare, som behandlade Dackebönderna hårt och brutalt.

Och så har vi det här med finska inbördeskriget. Det kriget är också en del av Sveriges historia – låt vara ett gott stycke ut i periferin – eftersom flera hundra svenska frivilliga deltog på den vita sidan. Många upplevde 1918 som en direkt fortsättning på det s.k. finska kriget 1808-09. Finland borde åter bli svenskt, och besvikelsen var stor hos en del, när det visade sig att finnarna på den punkten var lika kallsinniga som norrmännen 1905. Man kan säga att den allra sista drömmen om ett svenskt stormaktsvälde dog 1918, trots de vitas seger. Nästa gång svenska män drog ut i krig i österled, 1939, hade man inget hopp längre om att förena Finland med Sverige, utan stred enbart för Finland.

En av de svenskar som stupade i finska inbördeskriget var min farfars far, en ung historiker som lustigt nog bar namnet Olof Palme. Hans son och min farfar, Sven Ulric Palme, deltog, inspirerad av sin far, som frivillig i kriget 1939-40. En annan bekant till mig, en finne vid namn Reijo, har berättat att hans far var med och slogs 1918. Men han var tvungen att gömma sig i skogarna efter kriget för att inte råka riktigt illa ut, för han var inte vit utan röd...

Att det blev inbördeskrig i Finland 1918 är egentligen inte särskilt märkligt. Det brukar dessvärre flyta människoblod i strömmar, när en självständig nation ser dagens ljus. Vi svenskar kan om vi vill tänka på Stockholms blodbad i november 1520, med påföljande uppror. Men varför ska man helst inte tala om 1918? Var detta krig så ohyggligt, att blotta tanken på det fyller varje nordbo med en outhärdlig smärta? Det är en av de frågor som denna avhandling ska försöka besvara eller åtminstone närma sig.

Den svenska pressen av år 1918 har en central roll i min studie. Jag har valt att granska tre tidningar med tre olika politiska färger: *Svenska Dagbladet* får representera det konservativa Sverige, *Nerikes Allehanda* i Örebro det liberala Sverige, samt *Norrskensflamman* uppe i Luleå, alldeles nära gränsen, det socialistiskt revolutionära Sverige.

En första iakttagelse är skillnaderna i stavningen av svenska språket mellan de tre tidningarna. Svenska Dagbladet håller fast vid en stavning som redan då var

gammalmodig, en markering av kärlek till det förflutna och oro för framtiden. Nerikes Allehanda har den stavning som vi är vana vid än idag, medan Norrskensflamman tillämpar en närmast futuristisk stavning, som tycks vilja peka rakt in i det okända: *strejk* blir *sträjk*, *press* blir *präss*.

AVHANDLING

Det är lördagen den 26 januari 1918. Världskrigets käftar har redan slukat miljontals unga män. Europas sista kejsardömen är på väg mot sin slutliga undergång. Röda fanor vajar i Ryssland. Sällan i historien har mänskligheten stått vid en sådan kaotisk brytningspunkt. Ingen vet vad som väntar. Smutsens, eländets, ohälsans och fattigdomens bistra spöke regerar i land efter land. I morgon ska revolutionen bryta ut i Helsingfors.

Få ord passar bättre in på stämningläget än den tredje raden i de finska rödgardisternas egen sång: *Lidandenas bägare är bräddad till sin rand*. Också de österbottniska bönderna ser sina lidandens bägare fylld till brädden: Nu eller aldrig ska man slå sig fri från ryssen! En kollision går inte längre att undvika. Ingen återvändo finns.

På förstasidan i Svenska Dagbladet¹ denna vinterlördag kommer dock goda nyheter från Finland, som säkert lättar sinnena hos många bekymrade läsare: *Finland kommer inom den närmaste tiden att blifva hjälpt med en hel del lifsmedel från Danmark...Enligt hvad direktör Zätterlöf...meddelat, har han genom underhandlingar med danska regeringen lyckats erhålla licens på 1000 ton brödsäd, 800 ton smör och socker, stora partier kött samt en hel del andra nyttiga varor. Varorna äro anskaffade och tills vidare lagrade i Danmark. Med första tillgängliga transportlägenhet...skola varorna föras till Finland.*

Om tidningsläsaren inte redan visste det, så förstår han nu att finska folket svälter. Alla svälter inte, men många gör det. Hungersnöd brukar som bekant inte båda gott för samhällsfreden, och visst är något på gång, eftersom

...all järnvägstrafik i Finland afstannar kl. 12 i natt. Anledningen uppges vara att statsmyndigheterna genom denna åtgärd vilja förhindra förflyttning

inom Finland af ryska soldater och rödgardister. Oroligheter af svårare art pågå, och det förljudes, att tre järnvägs-män blifvit nedskjutna...

Ännu går det knappast att tala om någon vinklad nyhetsförmedling.

Samma nummer av SVD rapporterar dessutom utförligt om skottlossning och dödsoffer i den finska staden Viborg. Inbördeskriget har alltså redan börjat, men ännu inte i Helsingfors. Så händer något som ger en första aning av det blåa blodets stolthet och arrogans. En underrubrik påstår att kulturen är *skrämmande låg på det röda hållet*, ord som avslöjar inte så lite om männen på den konservativa tidningens redaktion.

Denna lördag den 26 januari skriver Norrskensflamman², en upprorisk tidning som vid den socialdemokratiska partisplittningen året innan valt att marschera i takt med den vänsteropposition som utslöts ur SAP, att

...de senaste dagarnas händelser i Finland, blodiga sammanstötningar flestades i landet...tyda i alla händelser på, att den politiska situationen nu nått sin yttersta tillspetsning och att tidpunkten för den länge väntade stora kraftmätningen mellan den härskande bourgeoisie och arbetarna nu inbrutit.

I en liten notisrubrik samma dag talar man om *Klasskampen i Finland*. Det är således ingen tvekan om att denna tidning ytterst ogärna vill se händelserna i Finland som uttryck för någonting annat än klasskamp.

I lördagsnumret av Norrskensflamman finns en annan talande rubrik: *Från världsdemokratins huvudstad*. Kan det vara Washington D.C. mäntro? Nej, världsdemokratins huvudstad är Petrograd i Sovjetryssland. Det är till att vara optimist...

Tre dagar senare, tisdagen den 29 januari 1918, har Finland inte längre en regering, utan två. Det står klart för SVD:s³ läsekrets att en statskupp har ägt rum i Helsingfors. Rubrikerna är stora och svarta:

Röda gardet herre i södra Finland. Borgerliga regeringen påstås störtad. Framställning om svensk intervention?

Tidningen konstaterar att *särskildt gårdagens underrättelser från Finland äro af allvarlig karaktär. Som synes af nedanstående skildringar står inbördeskriget i full låga. Blodiga sammanstötningar ha ägt rum mellan rödagardis-*

terna och skyddskårerna och de senare hota Helsingfors.

Den finska huvudstaden är denna dag dold av en ovisshetens dimridå, eller är det kanske bara en önskedrömmarnas dimridå? Vissa nyhetsrapporter pekar på att man faktiskt vet att de röda har besatt Helsingfors.

En vag notis ger hopp åt dem som sympatiserar med de borgerliga:

Lugnet återställt i Helsingfors? (Enskildt till Svenska Dagbladet) HAPARANDA, måndag. Från Torneå meddelas, att ordningen i Helsingfors numera fullständigt återställts. Regeringen fungerar fortfarande...

Ordning är i SVDs ögon detsamma som borgerlig kontroll, det visas åtskilliga gånger av kommentarer i senare nummer. Man vill inte gärna erkänna att de revolutionära skulle kunna upprätthålla någon form av *ordning*. Det blir ett led i SVDs propagandakrig, att ständigt gesken av att ren anarki och kaos härskar i den del av Finland som hålls av de röda.

Att lugnet skulle vara återställt i Helsingfors motsägs av följande rapport på samma sida:

Sedan gårdagen är hela södra Finland ända upp till Tammerfors i händerna på röda gardet, som assisteras af den ryska soldatesken. Telegrafstationen och andra offentliga byggnader i Helsingfors hållas besatta af rödagardister...Så mycket synes faktiskt, att röda gardet i går förklarar senaten afsatt och försatt ur funktion. Rödagardisterna ha proklamerat något slags finskt bolsjevikvälde, underskött af ryska bajonetter.

Inom de närmaste dagarna visar det sig att det är denna rapport som har förankring i verkligheten. Den förra rapporten var blott en önskedröm, som kanske serverades för att lugna sinnena på eventuella röda orosstiftare här i Stockholm?

De *ryska bajonetterna* kan det ordas en hel del om. I den borgerliga propagandan i både finska och svenska tidningar försökte man 1918 gesken av att majoriteten av de röda i Finland var ryssar. I själva verket var en överväldigande majoritet rödgardister män ur det finska lant- och stadsproletariatet. Det är tänkbart att en del frivilliga vita inte hade anmält sig om de hade känt till de verkliga förhållandena. Ännu i våra dagar är det en oerhört känslig sak att så många finnar blev rödgardister eller sympatiserade med de röda, inte minst med tanke på vad som

hände drygt tjugo år senare, den 30 november 1939, då Sovjetunionen anföll Finland.

(En släkting till mig, skådespelaren Ulf Palme, sade då jag träffade honom 1986 på statsminister Olof Palmes begravning, att han av princip alltid kallade kriget 1918 för *inbördeskriget*, och att han ogillade att människor sade *frihetskriget*. Andra blir frustrerade om man talar om *inbördeskriget*, och menar att bara *frihetskriget* bör användas som beteckning. Enighet torde aldrig kunna uppnås.)

Svenska Dagbladet ger denna tisdag den 29 januari 1918 en utmärkt och förvånansvärt objektiv analys av de två sidornas agerande i den allt allvarligare finska konflikten. Först publicerar tidningen en skrivelse som utarbetats av Finlands borgerliga senat, och är riktad till Sveriges regering och till regeringarna i en rad andra länder, däribland Tyskland (vilket skulle få avgörande betydelse för de vitas seger i finska inbördeskriget, emedan tyska trupper i april 1918 hjälpte till att slå ner upprорот). I skrivelsen uttrycks oro över den sovjetryska regeringens stöd till Finlands röda. Senaten kräver de ryska truppernas bortdragande från Finland, och att ryska soldater inte ska delta i oroligheter på finsk mark. Dessutom står i skrivelsen:

Då ryska regeringens förfarande innebär en grof kränkning af Finland såsom själfständig stat, vill Finlands regering bringa sin bestämda protest till de makters kännedom, hvilka erkänt Finlands själfständighet.

Sverige har alltså redan erkänt Finland. SVD tolkar skrivelsen som att senaten underförstått begär att Sverige skickar trupper till Finland. (Det är just vad senaten innerst inne vill, den önskar inget hellre än ett svenskt ingripande).

SVD publicerar också

...en af senaten utsänd proklamation till Finlands folk.

Där manas folket att skydda friheten, sina hem och sina närmaste. Proklamationen avslutas med de kusligt profetiska orden

...ordningens upprätthållande är ett försvar af finska folkets själfständighet och af dess framtid.

Så långt är ju allting helvitt, helt i linje med SVDs politiska färg. Men sedan sker det anmärkningsvärda, för att inte säga det smått otroliga: SVD publicerar i sin helhet ett manifest, där den finska so-

cialdemokratiska partistyrelsen deklarerar sin revolutionära kampställning mot den borgerliga regeringen. I manifestet heter det bland annat:

Landtdagens borgerliga majoritet har gifvit sin senat öppen fullmakt till våldsdiktatur...Arbetarnas till själförsvar upprättade garden ämna de med våld upplösa...Vi kunna försäkra de maktägande herrarna att gentemot deras slaktarpolitik uppställa Finlands proletariat...som sina bestämda och främsta fordringar: kraftigt och redligt arbete för lifsmedelsbristens afhjälpande, massarbetslöshetens snara lindrande, torparnas och backstugusittarnas förklarande för oberoende af sina husbönder...Arbetarnas ordningsgarden äro uppenbarligen...alldeles nödvändiga för försvarande af Finlands arbetareklass. De uppkommo efter det herrarna först hade börjat grunda farliga väpnade organisationer...

Även här måste en viss profetisk klarsyn erkännas. Våldsdiktatur var nämligen vad som väntade i den borgerliga regeringens Finland, även om den blev kort och tämligen snart ersattes av demokrati.

I vilken mån våldsdiktatur hade drabbat Finland om den revolutionärt socialdemokratiska regeringen avgått med seger, kan forskarna antagligen tvista om i all evighet. Själv vill jag gärna peka på fyra faktorer som talar för en långvarig finsk vänsterdiktatur vid en röd seger: för det första hade man under de korta upprorsmånaderna redan börjat stänga de borgerliga tidningarna och arrestera oliktankande. För det andra begick de röda på kort tid oroväckande många politiska mord. För det tredje visar senare exempel från andra länder att demokrati inte blivit följden av en seger för rödgardister i väpnad kamp, och för det fjärde hade Sovjetunionen av allt att döma arbetat hårt på att försöka inlemma Finland i väldet. Mot dessa fyra argument kan ställas, att Finland sedan 1907 hade en demokratisk rösträttstradition. Närheten till Sverige och svensk socialdemokrati hade möjligen (låt vara att det förefaller osannolikt) kunnat ha en demokratisk verkan.

Det är ur journalistisk synvinkel glädjande att SVD, en ledande konservativ tidning med en så utpräglad politisk ståndpunkt, ändå vågar tillhandahålla sin läsekrets en bild av "fiendens" syn på konflikten. Med tanke på att den framvälande revolutionsvägen kunde ha blivit ett

hot mot Sverige och inte minst mot borgerliga svenska journalister, kan man verkligen tala om mod.

Hur står det då till med objektiviteten och det journalistiska modet på den vänsterradikala Norrskensflamman uppe i Luleå? Ja, journalistiskt mod visade praktiskt taget alla arbetartidningar under denna tid. Myndigheternas toleransnivå i Sverige 1918 var som bekant inte speciellt hög. Liksom senare i Sovjetunionen kunde det räcka med att man sade eller skrev en obehaglig sanning, för att man skulle ställas inför rätta. Någon objektivitet kan dock Norrskensflamman inte rosas för. Även om Svenska Dagbladet senare under inbördeskrigets gång allt oftare sjunker ner i en djup propagandistisk håla, vinner man på denna punkt över Norrskensflamman, vars subjektivitet är närmast totalitär (tidningen skulle senare bli kommunistisk).

Den 29 januari 1918 (det är alltså fortfarande tisdag, och den finska revolutionen är helt nyfödd) skriver en NF-journalist⁴ under rubriken *Kring telegrammen om Finland* bland annat:

Den finska borgerliga prässens ständiga utmaningar måste leda fram till förloppningar av rättmätigt förbittrade massor.

Tredje Rikets motiveringar för olika aktioner känns vid dessa ord inte alltför avlägsna. Nästa dag, den 30 januari⁵, möts man av rubriken *Svarta gardena angripa fredliga ryska vaktposter*. (De vita i finska inbördeskriget kallas i Norrskensflamman *de svarta* för att de inte skulle framstå som alltför oskuldsfulla och snälla. Vitt som oskuldens färg fick sig mycket riktigt en rejäl törn i Finland 1918).

Detta "angrepp" på "fredliga" ryska vaktposter var i själva verket inte något angrepp, utan ett oblodigt avvapnande av rysk militär, en insats av skyddskåren som inte på något sätt fläckar dess anseende. Men det ska inte Norrskensflamman läsare få veta.

Torsdagen den 31 januari, finska revolutionens femte dag, flammar Norrskensflamman rödare än någon gång hittills.⁶ Läsarna får veta att

...det blir allt tydligare att Finlands borgarklass omsorgsfullt förberett kriget mot arbetareklassen.

Man talar om en överklassmilis till skydd för kapitalismen. Revolutionen har provocerats fram med avsikt.

Vad det gäller för den finska överklassen är att i blod krossa underklassen, återställa de härskande klassernas sociala och politiska privilegier...Den finska överklassen spelar ett högt spel om Finland, allt för sina klassinträssens skull. De svarta gardenas kårer, som nu äro herrar över norra och mellersta Finland, ha farit oerhört blodigt fram.

Den "oerhört blodiga framfarten" kom visserligen senare, men den hade ännu inte ägt rum när detta skrevs.

Teorin att revolutionen skulle ha provocerats fram med avsikt låter kanske komisk. Men å andra sidan är nog de flesta forskare överens om, att en mer tillmötesgående politik av Finlands borgerliga gentemot arbetarna hade kunnat avvärja hela inbördeskrigstragedin. De flesta av de reformer som arbetarna krävde 1918 har av förklarliga skäl för länge sedan genomförts i Finland.

Svenska Dagbladet den 1 februari⁷ innehåller en artikel som presenterar

...den röda regeringens ledande män.

Två dagar tidigare har SVD⁸ presenterat

De finska skyddstruppernas befälhavare, nämligen kavallerigeneralen grefve C. G. E. Mannerheim.

(Någon grefve tycks inte finnas på den röda sidan, vad nu det kan bero på.) Bland de ledande röda är det främsta namnet Kullervo Manner, inte att förväxla med ärkefienden Mannerheim. Manner hade före upproret varit talman i den finska lantdagen. Om Mannerheim berättar SVD en del om hans tjänstgöring i Ryssland vid bland annat kejsarens ulanregemente. Tidningens presentationer av dessa två kombattanter hade fått godkänt som objektiv, om inte Manner-artikeln innehållit detta:

Det visade sig emellertid snart att...Manner icke var något annat än ett verktyg i partiorganisationens hand.

Den konservative skribenten lyckades alltså inte helt hålla sina känslor i styr, utan tog till dessa nedsättande ord om den hatade socialistiske revolutionären.

I en artikel i Norrskensflamman⁹ den 1 februari 1918 finns en hel del intressant att notera. Efter huvudrubriken *Frigörelsekampen i Finland* följer underrubriken *Svarta gardena upptråda brutalt* (här syftas givetvis på de rödas frigörelsekamp. Liberala Nerikes Allehanda beslöt några dagar senare att ha *Finlands frihetskamp* som stående rubrik i sin krigsrapporte-

ring, måhända som ett motdrag). Ett stycke in i artikeln ges läsarna följande rapport:

I Viipola uppträda svarta gardisterna ytterst rätt, tvingande fredliga människor att underkasta sig kroppsvisitation, alldeles som Seyns och Bobrikoffs gendarmer tidigare under ofärdsären.

När vitgardisterna kallas *svarta gardister* är det kanske naturligt för en nutida betraktare att erinra sig det fascistiska Italiens svartskjortor. Men det är viktigt att tänka på att fascismen ännu inte var uppfunnen 1918. Senare händelser i Finland visar att en klar majoritet av de gamla vitgardisterna hade en demokratisk övertygelse, men det fanns också en liten minoritet som anses ha varit inspirerade av just den italienska fascistrevolutionen, när de grundade Lapporörelsen. Någon slags "insiktsfullhet" hos Norrskensflamman är dock svår att tala om.

När artikelförfattaren söker likna de vita vid *Bobrikoffs gendarmer* tar han till ett retoriskt grepp som var livsnödvändigt för finska vänstern, som den norrbottniska vänstern förstas ville hjälpa och gynna. Hatet mot rödgardisterna motiverades ju med att dessa inte ville kapa banden med den gamla ockupationsmakten Ryssland. Att på olika sätt försöka ge den vita sidan ett sken av samma ryskhet, bland annat genom att påminna om att de borgerliga finländarna inte alltid hade rent mjöl i påsen under den ryska tiden, blev ett desperat motdrag.

Under rubriken *Provokation?* meddelar Norrskensflamman¹⁰ den 2 februari att en avdelning svenskt kavalleri varit ute på isen mellan Haparanda och Torneå. Här märks tydligt tidningens fiendlighet mot den svenska militären. Man vill ge sken av att militären försöker provocera fram strider med ryssar eller rödgardister för att på så vis kunna förmå Sveriges regering att ingripa i finska inbördeskriget.

En av det finska röda gardets värsta krigsförbrytelser begicks i Suinula utanför Tammerfors den 31 januari 1918. 17 vita som kapitulerat mördades och 26 sårades i en massaker¹¹. Man kan tycka att det finns ideologiska skäl för arbetarredaktionen på Norrskensflamman att tysta ned denna händelse. Särskilt utförligt rapporteras heller inte, men tidningen nämner ändå den 7 februari i en liten notis¹² att

...det uppges att utanför Tammerfors ett 20-tal skyddskårister mördats av en partull av röda, ehuru de dessförinnan sträckt vapen och överenskommit om att avlägsna sig.

Detta kan jämföras med Svenska Dagbladet och Nerikes Allehanda, som i flera fall helt nedtystar olika krigsförbrytelser begångna av de vita, till exempel sjukhusmorden i Tammerfors.

I Norrskensflamman den 4 februari¹³ finns ett fotografi av den inte helt obekante generallöjtnant Mannerheim, som på utmanande manér kallas

...finska slaktargardets överbefälhavare.

I alla krig förekommer öknamn på fienden, ofta av det fantasifulla, groteska och nedsättande slaget. De rödas namn på de vita i Finland var *slaktare*, och med tanke på hur den segerrika vita skyddskåren allt som oftast behandlade röda krigsfångar, måste nog tyvärr sägas att det inte var helt orätt att kalla frihetskämparna *slaktare*. 8400 människor tros ha mördats av de vita¹⁴, medan de revolutionära socialisterna förvånansvärt nog bara mördade 1600 människor.

Detta faktum, att Finlands vita begick fler mord än Finlands röda, avviker alltså från det mönster i Ryssland-Sovjetunionen som vi alla känner till. En av anledningarna är enkel: den som vinner, kan mörda efter lust och behag, ingen hindrar honom eller straffar honom, förutsatt att inte rättsstaten fungerar. På samma sätt som otaliga ryska bönder och intellektuella satt i bolsjevikernas våld och nerslaktades som boskap, eller alternativt skickades på en evighetssemester till de femtio minusgradernas land, blev mängder av finska fabriksarbetare, torpare och statare offer för en nästan osannolikt blodtörstig intelligensia, som uppförde sig långt ifrån nobelt, ridderligt eller ens anständigt. (Låt vara att de flesta fula dåden begicks av frihetskämpar från enklare förhållanden).

Dock, här finns något som är svårt att förstå: hur kunde finlandssvenskarna, en av de mest fredliga, bildade och kultiverade folkgrupperna i världen, plötsligt sjunka ner i mordorgier av närmast stalinistisk natur, för att sedan åter höja sig till den kulturella nivå där vi är vana att finna dem? Morden 1918 begicks inte alltid av finnar mot andra finnar. Inte ens den överresta svenska militären var utan skuld¹⁵. Blodshämnd tillgreps också av

uppretade civila, men hämnden drabbade inte bara de skyldiga, utan också en mängd oskyldiga. Under en kort tid tycks stora delar av den finska arbetarbefolkningen ha hållits i ett tillstånd av fredlöshet. För att få en känsla av vad som hände, måste man föreställa sig mäktiga företagsledare på Östermalm, med Djurgårdens IF:s klubbmärke i kavajen, som åker ner till Medborgarplatsen och mördar alla som de misstänker har sympatier för Hammarby IF, för att sedan fortsätta till Solna och göra processen lika kort med var och varannan solnabo.

De borgerligas hämnd på sina egna landsmän var inte över ens när vapnen nerlagts. Fånglägerstragedin¹⁶ som följde utvecklade sig till ett miniatyr-Gulag. Det hela var så fasansfullt, att Josef Stalin skulle ha fått förträfflig inspiration om han gjort ett besök. 12 000 döda skapade det trauma, som Finland brottas med än idag.

I den liberala Nerikes Allehanda rapporteras utförligt under februari månad om utvecklingen i Finland. Tidningen har, som tidigare nämnts, en stående rubrik, återkommande nästan varje dag: *Finlands frihetskamp*. Självklart ligger det inget fel i att ha denna stående rubrik. Det som sker i de tusen sjöarnas fagra land är verkligen en kamp för den nyvunna självständigheten. Men eftersom huvuddelen av den finska arbetarbefolkningen inte ser saken på det sättet, måste NA:s grepp ändå betraktas som ett uttryck för partiskhet, som ett inte alldeles vagt ställningstagande. Ingen av de tre tidningar som här specialgranskats har lyckats med bedriften att upprätthålla en trovärdig objektivitet (och det har kanske inte heller varit avsikten).

Utan att redovisa varifrån informationen kommer, skriver Nerikes Allehanda¹⁷ måndagen den 25 februari 1918 om förhållandena i Tammerfors: *...den proviant de röda behöva anskaffas uteslutande genom plundringar och våldshandlingar ute på den kringliggande landsbygden. Trakten norr om Tammerfors, som blivit värst hemsökt, är nästan fullständigt ödelagd.*

Just i trakten norr om Tammerfors pågick senare den vita offensiven, detaljerat skildrad i Ylikangas Vägen till Tammerfors¹⁸, och att döma av de dagböcker, ögonvittnesskildringar, memoarer m.m. som han bygger sitt verk på, är det en grov överdrift att påstå att trakten skulle

vara fullständigt ödelagd av de röda. NA meddelar också sina läsare att

...befolkningen i Tammerfors har flytt undan det röda våldet och lämnat hus, hem och egendom i banditernas händer.

Det låter som en rimlig skildring av röda khmerers framfart i Kambodja många decennier in i framtiden. Nu är det alltså fråga om Finland i februari 1918, och att påstå att befolkningen i Tammerfors skulle ha flytt och lämnat allt i de rödas händer är uppenbarligen osant. Det finns starka skäl att misstänka den liberala Örebrotidningen för att vilja skapa en egen finsk verklighet, som passar den egna ideologin men som inte har något med verkligheten att göra.

Man kan också undra varför upprorsmännen ska kallas *banditer* (NA talar även om *...de opererande ligornas rövarhorder*. De röda är banditer sätillvida att de har gjort väpnat uppror mot den lagliga regeringen, helt klart en olaglig handling. Men NA verkar vilja ge sken av att röda gardet inte är någon beväpnad milis, utan snarare en oorganiserad skara av kringstrykande skurkar. Svenska Dagbladet tar till samma grepp. Tidningarna är förstas inspirerade av det borgerliga Finlands propaganda, där man inte riktigt vill erkänna att det är en armé man slåss mot. Allt detta speglar dessvärre det dåtida finska och svenska etablissemangets människosyn: om "de därnere" inte skötte sig exakt enligt de givna instruktionerna, var de att betrakta som vanliga kriminella.

Den 4 mars 1918 bjuder på en högintrassant artikel i Nerikes Allehanda¹⁹. I finska inbördeskriget pågår strider vid fronten tvärs genom landet, men det har också hänt saker på Åland: tyska trupper har landstigit på denna ö i Stockholms omedelbara närhet. På Åland finns även svensk och rysk militär, och en del ålänningar med antingen vita eller röda sympatier bär vapen.

Den svenska militärens landstigning på Åland syftar till att skydda den åländska civilbefolkningen och om möjligt avvärja vita och röda, men företaget är kontroversiellt, eftersom Finlands vita regering misstänker svenskarna för att vilja införliva hela landskapet Åland med Sverige (vilket finnarna absolut inte vill, Åland skall vara finskt). Det kejsrerliga Tyskland har mer krigiska syften för sin åländska landstigning: kejsaren ämnar förbereda ett anfall mot södra Finland,

alltså hjälpa den vita finska regeringen att slå ner arbetarupproret. Att det dessutom finns ryska trupper på ön, nervösa trupper vars handlingar ingen kan förut säga, gör situationen än mer komplicerad och hotfull. Dagen innan, den 3 mars, har fred slutits mellan Lenin och kejsar Wilhelm, en fred som avslutat det långa och blodiga kriget mellan Ryssland och Tyskland.

NA skriver i detta läge att

...Tysklands uppträdande på Åland med trupper måste i Sverige väcka pinsam uppmärksamhet...om det skulle uppstå strider på Åland mellan tyskar och ryssar eller de senare i sin desperation, trots fördraget, börja överfalla och plundra den civila befolkningen, kan det bli svårt för det svenska vaktmanskapet att undgå indragas i striderna. Ur denna synpunkt är det ej så lite hänsynslöst mot Sverige av Tyskland att dock skicka sina trupper dit...Tysklands enväldsherravälde i Östersjön träder nu allt mera hotande fram...Det kan sägas, att denna utveckling kunde undvikits, om Sverige beslutat slagit till och uppträtt till Finlands förmån.

Med den sista meningen antyder Nerikes Allehanda att det hade varit önskvärt med ett svenskt deltagande på vit sida i det finska inbördeskriget (förutom de frivilliga svenskar som redan strider i Finland). Men det mest anmärkningsvärda är den liberala tidningens starkt tyskfi entliga åsikter. Här skiljer sig NA radikalt från SVD:s överväldigande tyskvänliga hållning. Den liberala och den konservativa tidningen är överens om praktiskt taget allt som rör Finland, men alltså inte i sin syn på Tysklands politik gentemot Finland.

Den vänstersocialistiska Norrskensflamman är givetvis minst lika tyskfi entlig som NA. I Luleå kallar man den tyske kejsaren *blodskaisern* och andra mindre hövliga saker.

I sammanhanget kan påpekas att det är ovisst om de vita förmått besegra de röda i Finland utan tyskarnas hjälp (men det är troligt). I praktiken skulle man ändå kunna säga att det kejsarliga Tyskland räddade Finland från kommunismen, samtidigt som man blev de finska upprorsmännens bittra olycksöde. Anledningen till ingripandet var tysk rädsla för den röda revolutionsvägen, en inte helt omotiverad rädsla med tanke på att in-

bördeskrig snart skulle utbryta även i Tyskland.

I Nerikes Allehanda²⁰ den 6 mars skriver man tragikomiskt om situationen i Helsingfors:

Flyktingar från Hälsingfors meddela att de rödas skräckvälde under de senaste dagarna utövats något mildare. Sålunda har under sista veckan endast ett fåtal personer mördats i Hälsingfors.

Den 11 mars²¹ har pendeln åter svängt:

De rödas blodsdåd bli med varje dag allt talrikare. Tre bröder Thomé ha mördats i Hälsingfors. I St. Michel ha 6 lik blivit utkastade på banvallen från ett tåg. De röda gå nu mera metodiskt till väga i sitt mördande i det de mörda huvudsakligen intelligenspersoner, främst präster och godsägare. Alla jordbruksråd utom en ha mördats. I Nyland ha 500 vita mördats.

Mord på präster framstår förstas för en nutida betraktare som en särskilt skamlig handling. Dock måste man sätta in sådana mord i ett tidsperspektiv, och då har genast det obegripliga blivit begripligt, om än inte försvarbart. Prästerna år 1918 predikade nämligen knappast som präster predikar idag, utan inskräpte i allmänhet oerhört skarpt vikten av vördnad och lydnad mot överheten, något som inte uppskattades av alla i en tid av extrema klassklyftor.

Den 15 mars berör NA²² den kanske allra smärtsammaste punkten i Finlands trauma, nämligen de vitas mord på finska kvinnor. Bakgrunden till de morderna var att ett ganska stort antal kvinnor på den röda sidan deltog i striderna (liksom senare i Spaniens inbördeskrig). Om en kvinna försöker döda en man, är det förstas inte konstigt om mannen grips av vilja att ta livet av kvinnan i fråga. Ändå framstår det som överraskande att flera hundra kvinnor arkebuserades. Förstod inte de vita att just avlivande av kvinnor i eftervärldens ögon skulle framstå som en närmast oförlätlig handling? En förklaring till rähetera är att kvinnliga soldater var någonting fullständigt nytt år 1918. Kvinnosynen var djupt konservativ, uppenbarligen så konservativ att det framstod som acceptabelt att straffa en kvinna med döden om hon överskred de handlingsfrihetens gränser som var satta för hennes kön.

Med anledning av meddelandet att de vita nedskjutit rödakorssystrar...den vid

Tervo nedskjutna sjuksköterskan överraskades på bar gärning då hon gick omkring och avskar pulsådern på de sårade.

En sjuksköterska ska alltså ha skjutits av frihetskämparna då hon begick barmhärtighetsmord! Notisen i NA präglas i övrigt av en vilja att ursäkta vitgardisternas död, men också av en viss bestörtning.

Av nyhetsrapporteringen att döma tycks många rödgardistflickor ha använt sig av knivar. Den 20 april berättar NA²³ att

...härom dagen fick en svensk strupen avskuren på en rakstuga i Tammerfors av en kvinnlig barberare tillhörande de rödas dödsbataljon.

Den 22 april avviker Nerikes Allehanda²⁴ en andra gång från sin allmänna linje att detaljerat redovisa de rödas krigsförbrytelser men inte låtsas om de vitas. Under den lätt ironiska rubriken *De vitas grymheter skall man inte tala om* står följande att läsa:

Finlands officiella pressbyrå offentliggör en förklaring, vari på grund av de allt oftare i svenska tidningar förekommande uppgifterna om grymheter som regeringstrupperna gjort sig skyldiga till...betonat att en dylik främmande inblandning i landets inre angelägenheter icke är ägnad att förbättra förhållandet mellan folken utan endast kan irritera sinnesstämningen i Finland, vilken under senaste tiden med avseende på Sverige anmärkningsvärt lugnat sig.

Det borgerliga Finland hade uppenbarligen ungefär samma syn på kritiska utlandsröster som våra dagars kinesiska folkrepublik.

Är denna liberala Närketidnings trovärdighet som nyhetsförmedlare då någonting värd? Svaret blir ja, så länge det gäller nyheter som anses lämpliga för läsekretsen. Norrskensflammans och Svenska Dagbladets trovärdighetsbetyg stannar på samma tveksamma nivå. Det står klart att svenska journalister 1918 ännu hade mycket att lära.

Det har ibland diskuterats varifrån statsminister Olof Palme fick idén till sitt berömda uttalande om den sovjetiska inmarschen i Tjeckoslovakien 1968, då han yttrade de bevingade orden *Så talar diktaturens kreatur till varandra!* Någon lär ha sagt att idéns ursprung finns i en saga som en gång berättades under barndomsomrarna på godset i Lettland. Jag gör

inte anspråk på att sitta inne med svaret på frågan. Emellertid står det klart att Olof Palme inte var den förste som använde terminologin. I Svenska Dagbladet²⁵ den 27 mars 1918 står följande att läsa:

Tsarväldets kreatur - revolutionsledare. Snygga avslöjanden om de röda gardenas ledande män. Vid undersökningar, som på olika platser i Finland företagits efter röda gardets fördrivande, har det uppenbarats att bland röda gardets ledare varit ofantligt talrikt företrädde sådana element, som under tsarväldets tid varit de ryska gendarmernas angivare och handgångna män, köpta av Seyn...

Här ägnar sig SVD sannolikt åt renodlad lögn, även om avslöjanden av det nämna slaget säkert gjorts.

Den 27 mars framstår som något av Propagandans Dag i SVD, då man också riktar en uppmaning till unga svenska män att resa över och slåss för friheten:

Ännu är det tillfälle att ansluta sig till brigaden.

Samma dag hinner man också med att kalla de organiserade arbetarna ...pöbelrörelsen.

Den 30 mars får SVD:s²⁶ läsare veta den nakna sanningen om de rödas vildsinta vansinne. Problemet är bara att sanningen kanske inte är någon sanning. Att de röda begick 1600 mord står helt klart, men enligt Ylikangas²⁷ i Vägen till Tammerfors var det mycket vanligt på den vita sidan att man spred uppdiktade historier om rödas sadistiska orgier, för att på så vis motivera en hård behandling av förlorarna. Det är just en sådan miss-tänkt sagoskildring som SVD berättar denna dag, gissningsvis för att ge läsarna moralisk styrka att inte ifrågasätta de massavrättningar som stundar i Finland:

Oerhörda grymheter av de röda i nejden. En bonde och hans son levande fastspikade med händer och fötter. (Enskilt till Svenska Dagbladet.) HAPARANDA, fredag. En sårad svensk frivillig...berättar härresande saker om de rödas framfart...Han hade med egna ögon sett huru banditerna före utrymmandet av en bondgård mördat flera av gårdens folk. Ägaren och dennes son funnos sittande vid ett bord med fötterna fastspikade i golvet och händerna i bordet. Fadern var död men sonen levde ännu...

Även Norrskensflamman²⁸ bedriver den här typen av aggressiv svartmålning i propagandasyfte, men NF svartmålar

förstås inte de röda, utan de vita. Den 3 april rapporteras att

...om det var någon som vita gardet skulle arkebusera, antingen av fångna röda gardister eller andra misshagliga, fick den dödsdömda själv gräva sin grav och när den var färdig stiga ned i densamma... Detta är ju en talande bild från de vitas strid för "västerländsk kultur", som våra borgerliga så varmt strida för.

Norrskensflamman²⁹ påstår även den 6 april att flera soldater i Svenska Brigaden ska ha arkebuserats för att de vägrat lyda order, vilket förefaller minst sagt tveklaktigt.

Om Norrskensflamman journalistik för tankarna till Edgar Allan Poe, så kan man lugnt konstatera att Svenska Dagbladets för tankarna till markis de Sade. SVD³⁰ förtjänar överraskande ett sämre betyg än den blivande kommunisttidningen, när det gäller nidsbilder av politiska motståndare. Den 3 april är det dags att uppmärksamma

...de rödas sjukliga mordlusta... Vid de våras inringande av Tammerfors togos 18 skyddskårister till fånga. Dessa har man nu återfunnit fruktansvärt lemlästade... På en av dem hade man skurit upp magen, medan han ännu levde, och knutit ihop hans ben med tarmarna...

Allt innehåll i Svenska Dagbladet lämpar sig uppenbarligen inte som godnattsaga för barnen.

Betydligt trevligare är det när SVD berättar om de vita frihetskämparnas hjältedåd på slagfältet. Inte minst de frivilliga svenskarna stred mycket tappert i drabbningarna vid Tammerfors, med många stupade som följd. Det är historiskt belagt³¹ (Ylikangas) och framgår även av en minnessten som ännu står i en lund på Kalevankangas-åsen, bara några meter från den plats där min farfars far Olof Palme stupade för en rödgardists kula.

EN AVSLUTANDE ANALYS

En källa till bekymmer är att historisk forskning så ofta leder till att de egna resultaten får effekter i den nutida opinionsbildningen, ofta oönskade effekter. Att skildra terrorn under Stalin, Mao eller Pol Pot är givetvis en kittlande uppgift för skräckintresserade historiker. Men konsekvensen tycks oundvikligen bli att man

gynnar de nyliberala, och att ge dem en gratisskjuts framåt är inte så särskilt lockande för de flesta. Vänstern framstår som "lika god kålsupare". Dokumentation av andra epoker utnyttjas mer eller mindre hänsynslöst av olika vänstergrupper för att komma åt oliktankande. Första världskriget är ett populärt krig bland EU-anhängare, som vill bilda opinion för allt mer kontroversiella förändringar. Den som ägnar sig åt andra världskriget bör akta sig för terrorbombningen mot Dresden i februari 1945, annars uppstår misstanke om såväl kommunist- som nazistsympatier! Fler exempel finnes.

Just denna problematik håller det finska inbördeskriget i ett järngrepp. Varför? Jo, därför att finska inbördeskrigets två parter ännu idag är kolossalt politiskt laddade. De röda, revolutionära socialisterna, och de vita, samhällsbevarande borgarna *eller* fosterländskt sinnade frihetskämpar *eller* både och, väcker alltså intensiva känslor. Ödesåret 1918 har också så många dimensioner, att det är en nästan hopplös uppgift att få grepp om det. Under den senaste röda vägen i slutet på sextioalet var det inte nådigt att se finska inbördeskriget som någonting annat än ett renodlat klasskrig. Idag är det å andra sidan nästan omöjligt att föra fram klasskampsdimensionen, trots att den äger en hel del legitimitet.

För att verkligen förstå 1918 års röda uppror i Finland är det nog nödvändigt med en förskjutning av politiska färger och grupperingar. Man kan inte gärna låtsas som om rött vore vad rött är idag, en dogmatisk skräckregim med gängarkult som i Nordkorea, eller en västerländsk socialdemokrati som i mångas ögon avlägsnat sig från vanligt folk. År 1918 betydde den röda färgen folklighet, uppror och vrede mot etablissemang, ett etablissemang som var, om möjligt, ännu mer distanserat från folket än det vi har idag i Sverige och Finland. Man måste tänka sig en ohelig allians av militanta veganer, råbarkade motorcyklister, ursinniga feminister, desillusionerade ungdomar utan tålmod och överhuvudtaget arga människor som upptäckt maktens föraktlighet, för att kunna förstå de röda finska fabriksarbetarna, torparna, statarna, drängarna och pigorna av år 1918. Ställ denna märkliga men folkliga allians mot en allsmäktig centralkommitté bestående av finansmän och politiker,

så närmar man sig situationen i södra Finland detta femte världskrigsår.

Detta om den röda armbindelns folk. Sedan blir det än mer komplicerat. Den vita armbindeln var ju inte bara samhällselitens symbol, utan också de österbottniska böndernas. Därför kan egentligen ingenting uteslutas när det gäller hur kommande generationer kommer att se på 1918. Vitt stod *också* för uppror och folklighet, och *här* finns nog förklaringarna, både till inbördeskrigets oerhörda brutalitet, och till att arvet från 1918 fortfarande är så känsligt. Människor på båda sidor slogs hjältemodigt för höga ideal och mot missförhållanden. Nöden och det flerdimensionella förtrycket bidrog till många grymheter.

Att de röda krigsförbrytarna straffades oerhört hårt, tillsammans med många oskyldiga, medan de vita krigsförbrytarna inte bara undgått rättsliga följder, utan också hyllats som hjältar tillsammans med de vita som inte deltog i massmorden, har skapat en berättigad misstro mot hela det finska rättssamhället. Här måste Finland göra upp med sitt förflutna på samma sätt som Ryssland gjort upp med bolsjevismen och Stalinterorn. Möjligen har något börjat hända i Finland de senaste åren, och det är i så fall utmärkt. Historien ägs varken av överklassen, medelklassen eller arbetarklassen, utan av hela folket, det är en sanning som måste gälla för både Ryssland och Finland.

I våra dagar, präglade av stark fosterländskhet, attraherar den andra, mer borgerliga inbördeskrigsdimensionen allra mest: de röda som landsförrädare, de vita som nationens frihetskämpar mot främmande makt snarare än som överklassens värn mot arbetarna. Denna dimension fanns verkligen 1918, och den var viktig, kanske till och med avgörande, för krigsutgången. Man kan kalla den den patriotiskt antiryska dimensionen. Den präglades av avsky för den gamla ockupationsmakten, som varit just en ockupationsmakt fram till några veckor tidigare, det vill säga den 6 december 1917. Ryssen stod ännu 1918 på finsk jord, och han bar vapen. Här finns, möjligen, en parallell till våra dagars EU-motstånd: det federala systemet står redan på finsk - och svensk - jord, och bär vapen såtillvida att det är mycket, mycket mäktigt.

En tredje dimension av finska inbördeskriget, åter en rödare sådan och inte

helt utan nationella förtecken, kan eventuellt också skönjas: de finska rödas kamp mot tyskarna, med vilka den borgerliga senaten samarbetar. Här dyker möjligen också den nyss nämnda dagspolitiska frågan upp, frågan som väcker så stor bitterhet och så oförsonliga åsikter: nordiska självständighetstankar kontra euro-federalismen. I bakgrunden finns förstas också NATO-debatten, och debatten om flykting- och biståndspolitik. Sannantaget skulle man kunna göra det konstaterandet, att åtminstone på den borgerliga sidan har ganska litet förändrats sedan 1918 när det gäller lojaliteter över nationsgränserna. Arbetarrörelsen ger mer ett intryck av ständig nyckfullhet och oregerlighet.

Etablissemanget hade rätt 1918, när det hävdade att självständigheten var livsviktig, och att Sovjetunionen skulle utvecklas till något fasansfullt. Har etablissemanget rätt idag i sin tro på det federalistiska europasamarbetet? Det återstår att se.

Referenser

- 1 Svenska Dagbladet den 26 januari 1918
- 2 Norrskensflamman den 26 januari 1918
- 3 Svenska Dagbladet den 29 januari 1918
- 4 Norrskensflamman den 29 januari 1918
- 5 Norrskensflamman den 30 januari 1918
- 6 Norrskensflamman den 31 januari 1918
- 7 Svenska Dagbladet den 1 februari 1918.
- 8 Svenska Dagbladet den 30 januari 1918
- 9 Norrskensflamman den 1 februari 1918
- 10 Norrskensflamman den 2 februari 1918
- 11 Heikki Ylikangas: Vägen till Tammerfors.
- 12 Norrskensflamman den 7 februari 1918
- 13 Norrskensflamman den 4 februari 1918
- 14 Nationalencyklopedin.
- 15 Heikki Ylikangas: Vägen till Tammerfors.

-
- 16 Heikki Ylikangas: Vägen till Tammerfors
 - 17 Nerikes Allehanda den 25 februari 1918
 - 18 Ylikangas: Vägen till Tammerfors
 - 19 Nerikes Allehanda den 4 mars 1918
 - 20 Nerikes Allehanda den 6 mars 1918
 - 21 Nerikes Allehanda den 11 mars 1918
 - 22 Nerikes Allehanda den 15 mars 1918
 - 23 Nerikes Allehanda den 20 april 1918
 - 24 Nerikes Allehanda den 22 april 1918
 - 25 Svenska Dagbladet den 27 mars 1918
 - 26 Svenska Dagbladet den 30 mars 1918
 - 27 Heikki Ylikangas: Vägen till Tammerfors
 - 28 Norrskensflamman den 3 april 1918
 - 29 Norrskensflamman den 6 april 1918
 - 30 Svenska Dagbladet den 3 april 1918
 - 31 Heikki Ylikangas: Vägen till Tammerfors.